

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

122:3 • 2002

Storbritanniens stadshistoria kartlagd

Av Mats Hayen

David M Palliser (ed), *The Cambridge Urban History of Britain. Volume I, 600–1540*, Cambridge University Press, Cambridge 2000. 841 s.

Peter Clark (ed), *The Cambridge Urban History of Britain. Volume II, 1540–1840*, Cambridge University Press, Cambridge 2000. 906 s.

Martin Daunton (ed), *The Cambridge Urban History of Britain. Volume III, 1840–1950*, Cambridge University Press, Cambridge 2000. 944 s.

Under de senaste trettio åren har stadshistoria upplevt en genomgripande renässans i Storbritannien. För att sammanfatta den till dags dato rika utvecklingen av ämnet har Cambridge University Press nu låtit publicera *The Cambridge Urban History of Britain*. Det är tre digra volymer med Peter Clark (tidigare professor vid Centre for Urban History i Leicester, numera vid Helsingfors universitet) som huvudredaktör. Sammantaget är det ett gigantiskt bokprojekt som presenteras. Clark, som även fungerat som delredaktör för den andra volymen i serien, har tillsammans med de två andra delredaktörerna, David M Palliser och Martin Daunton, samordnat insatser från inte mindre än ett 80-tal forskare och varje volym består av uppemot 30 artiklar. Pallisers del behandlar tiden 600–1540, Clark undersöker epoken 1540–1840 och Daunton avslutar med tidsperioden 1840–1950.

De två första volymerna i serien har fått en enhetlig struktur som av någon anledning inte har tillämpats i den avslutande delen. Möjligen beror det på den tredje volymens kortare tidsspann, men kanske också på den annorlunda problematik som hör samman med det moderna genombrottet i europeisk historia. Volym ett och två är således båda uppbyggda kring en avdelning med regionala studier och två block med likartade tematiska studier, fördelade över volymens tidsmässigt första och andra del. De teman som presenteras i volym ett följer också i stort sett med till volym två varför det blir möjligt att läsa en regions eller ett temas historia från 600-talet ända fram till 1840-talet. Bland presenterade teman finns till exempel de som rör befolkningen, politiken, kulturen, stadslandskapet, småstäderna och hamnstäderna. De flesta artiklar med gemensamt tema har också tämligen likartade

titlar och innehåll, men i några fall blir det tydligt hur ett temas innehåll förändras beroende på vilken tidsperiod som studeras. Kulturtemat inleds till exempel i volym ett med två artiklar, Julia Barrows "Churches, education and literacy in towns 600–1300" och Gervase Rossers och E Patricia Dennisons "Urban culture and the Church 1300–1540", för att fortsätta i volym två med Vanessa Hardings "Reformation and culture 1540–1700" och Peter Clarks och R A Houstons "Culture and leisure 1700–1840".

De flesta teman i volym ett och två återfinns också i seriens tredje del men där saknas helt de regionala studierna. Hela volymen har istället arrangerats i fem stora block med titlarna "Circulation", "Governance", "Construction", "Getting and spending" och "Images". Fortsättningen på kulturtemat återfinns till exempel i R J Morris artikel "Structure, culture and society in British towns", som har sorterats in under blockrubriken "Governance" samt i Douglas A Reids läsvärda "Playing and praying", vilken hänförs till blocket "Getting and spending".

Så som är vanligt i Cambridge-publikationer är texter och textredigering av högsta kvalitet. Bildmaterialet (som utgörs av både målningar, teckningar och fotografier) har i samtliga volymer placerats gemensamt i ett eller flera block, och används i ett flertal fall som referens till mer än en artikel i volymen. Nyproducerade kartor (till skillnad från reproduktioner av historiska original) har däremot placerats i anslutning till den refererande texten och håller i de flesta fall mycket hög kvalitet. Diagram och tabeller har också placerats i anslutning till texten och även här är de flesta av god kvalitet. En oroande tendens enligt min mening är dock det faktum att man idag alltmer låter artikelförfattare själva konstruera sina diagram, med resultatet att de ser väldigt olika ut från artikel till artikel och i ett fåtal fall dessutom är undermåliga. Tabellerna ser dock som regel mycket bra ut. Men när text, kartor, bilder och tabeller betjänas av goda redaktörer är det också nödvändigt att diagram tillåts göra det. Men detta är egentligen bara en randanmärkning: i huvudsak är *Cambridge Urban History of Britain* ett utomordentligt gediget bokverk med genomgående mycket hög kvalitet.

Den första volymen inleds med 600-talet, det århundrade då stadslivet på de brittiska öarna började leva upp igen efter det sammanbrott som inträffade i och med romartidens slut under 400-talet. En viktig fråga inom brittisk urbanhistoria rörande medeltiden har varit den om kontinuitet eller brott mellan de romerska och brittiska stadsbildningarna. Fortsatte med andra ord livet i de romerska städerna efter att den romerska kejsarens regim

hade upphört i början av 400-talet eller dog det ut? D M Palliser menar i sitt inledningskapitel att en konsensus idag råder inom forskningssamfundet när det gäller denna fråga – det var ett tydligt brott mellan de romerska och de brittiska stadssystemen. Men många av de romerska städerna verkar ha fortsatt att existera, antingen som spökstäder eller delvis bebodda av de stammar som bodde i området. Något stadsliv i romersk eller medeltida europeisk form verkar dock inte ha funnits från och med slutet av 400-talet till slutet av 500-talet. Att många städer fanns kvar som fysiska strukturer, om än inte bebodda, gjorde emellertid att det romerska stadsnätet blev viktigt när stadslivet under 600-talet började leva upp igen. De utgjorde den döda stam från vilket ett nytt träd snart slingrade sig ut i ett intrikat rot- och grenverkssystem.

I sin "General survey 600–1300" försöker arkeologiprofessor Grenville Astill isolera tre huvudfaktorer bakom framväxten av ett stadssystem under 600-talet. Den första av dessa var etablerandet av relativt sett mer stabila kungadömen än tidigare; det var en process där Astill menar att städer blev viktiga som stödjepunkter i de olika kungarnas försök att utveckla kontrollen över sina resursområden. Den andra faktorn var den kristna kyrkans framväxt, där redan existerande städer ofta blev de platser som nya kyrkor lokaliserades till. Den tredje faktorn var ett ekonomiskt uppsving under 600-talet som påverkade både långväga handel, jordbruksproduktion och befolkningstillväxt. Det tidigmedeltida stadssystemet hade därmed sin bas i det stadssystem som romarna lämnat efter sig men utvecklade sig under de första seklerna framförallt utifrån de krav som Astills tre huvudaktörer, den världsliga, den kyrkliga, och den ekonomiska makten, ställde.

När det gäller den världsliga makten och dess betydelse för stadsutvecklingen finns det dock en brist i den första volymens redogörelse för perioden 600–1300, en brist som kanske är extra tydlig för en skandinavisk läsare. Medan Vilhelm I:s påverkan på det stadshistoriska förloppet efter 1066 analyseras grundligt i nästan samtliga artiklar lämnas det skandinaviska inflytandet under vikingaperioden nästan helt därefter. Slår man upp *Danelaw* i registret hänvisas man till exempel till bara sju sidor, och detta i en volym som består av totalt 841 sidor. När vikingainvasionerna omnämns får de som regel också spela rollen som externt hot, någonting som genom att hota de anglosaxiska städerna resulterar i en inre omstrukturering av dessa. Det är ett grepp som känns aningen otidsenligt och även om källäget givetvis är problematiskt så borde det ha varit möjligt att mera uttömmande diskutera det skandinaviska inflytandet på den tidiga stadsutvecklingen i England och

Skottland. Ett begrepp med tydlig skandinavisk anknytning är till exempel *laumen*, eller lagmän, som i engelska städer dyker upp för första gången i ett antal städer som alla lydde under Danelagen, men det nämns bara i förbigående i artikeln ”Power and authority 600–1300” av James Campbell.

Det normandiska inflytandet blir som sagt bättre analyserat och det är givetvis ett faktum att Vilhelm Erövrarens påverkan på de brittiska städerna var av stor och genomgripande karaktär. Han var den förste kung som på ett nationellt övergripande plan använde städerna i utövandet av kontrollen över riket. En viktig aspekt av det var byggandet av borgar i strategiskt belägna städer – och på strategiskt belägna platser där städer snart växte upp i skydd av den nya borgen. Genom Domesday Book skaffade han sig också kunskap om rikets alla städer vilket fick till följd att de på ett mer medvetet sätt kunde styras i enlighet med den kungliga politiken. Under de närmaste tre hundra åren efter det normandiska maktövertagandet skulle också den engelska staden uppleva en blomstringsperiod. I mycket berodde det på en positiv utveckling av de tre huvudfaktorer som Astill inledningsvis angett som tongivande. Den världsliga makten utvecklade sitt administrativa nätverk, kyrkan förgrenade sig ut i landet och handeln expanderade, det senare framförallt på grund av textilnäringens uppsving under 1100- och 1200-talen.

Den andra delen i Pallisers volym behandlar epoken 1300–1540 och rör i mycket effekterna efter den stora pesten i mitten av 1300-talet. Pesten var dock bara en faktor bakom den tillbakagång som drabbade de brittiska städerna från och med 1300-talet. En annan var det faktum att så många nya städer tillkommit under de föregående seklen att det inte längre fanns något utrymme för en expansion i stadssystemet. Det är naturligtvis en ståndpunkt som kan diskuteras men det förefaller som om de stadsskapande processerna var relativt fullgångna i det dåvarande samhället som helhet och att en avgörande samhällsförändring skulle behövas för att ytterligare driva urbaniseringen framåt. Något som dock görs klart av bland andra Barrie Dobson i artikeln ”General survey 1300–1540” är hur olika den stora pesten påverkade de brittiska städerna; det var inte bara en historia om död, nöd och elände. Många små städer kunde till exempel tjäna på den relativa ökningen av levnadsstandarden som på grund av pesten inträffade i vissa landsändar.

Från och med den här perioden blir också källäget bättre och en av de mest intressanta aspekterna av medeltida stadsliv möjlig att mer ingående studera. Det rör frågan om kommersialiseringen av det brittiska samhället, här framförallt i dess urbana form. En avgörande skillnad gentemot de konti-

mentala och skandinaviska städerna är till exempel skråsystemets svaghet i England (i Skottland var skråna starkare och utvecklingen där mer analog med situationen i exempelvis Tyskland och Sverige). Någon stark lokal motvikt till statliga och merkantila intressen utvecklades därför inte i England, vilket kan vara en viktig faktor bakom den tidiga kommersialiseringen av ekonomin, även detta dock en kontroversiell fråga. Klart är emellertid att de brittiska städerna under den här perioden var inne i en utveckling mot allt starkare oligarki inom de politiska strukturerna. Och det var oligarkier där köpmannaintressena som regel var dominerande.

Skrånas svaghet i England visar sig enligt min mening även genom det allmänna sätt som det medeltida stadssamhället idag betraktas av brittiska forskare. Ingen väljer till exempel att analysera samhället som ett hierarkiskt stånd-, privilegie-, eller om man så vill, nischsamhälle, med olika typer av hierarkier inom skilda politiska, religiösa och ekonomiska sektorer. Slutresultatet blir att skråanalyserna ofta görs utifrån klassbaserade system, vilka ju endast tenderar att stratifiera samhället horisontellt (som mellan arbetsgivare och arbetstagare) och inte vertikalt (som mellan skrån). Detta är enligt min mening hämmande. Caroline M Brown skriver till exempel i sitt kapitel om Londons historia mellan 1300 och 1540 att ”[t]he ordinances of the many London crafts which were frequently presented to the mayor and aldermen for approval may represent not so much the wishes of the craft or guild as a whole but, rather, those rules which would best suit the masters in controlling the work of their apprentices and journeymen [...]” (vol 1, s 429).

De regionala studierna har placerats i slutet av den första volymen och håller som regel mycket hög kvalitet. Bäst är Derek Keenes kapitel om sydöstra England 600–1540, vars inledning är så bra att man skulle velat ha den som introduktion i början av boken. För första gången får man en känsla för en hel regions städer och den kontext de hade att verka i. Keene blickar även ut mot kontinentala Europa. Han håller analysen på en högre nivå än övriga författare, vilket måste påpekas; ibland sjunker analyserna ner i den individuella förklaringsmodellens svårforcerade träskmarker – det vill säga att en generell utvecklingsaspekt hos ett flertal städer förklaras separat för varje enskild stad, utan att någon generell förklaringsgrund söks.

De regionala studierna fortsätter i seriens andra volym där de utgör de inledande kapitlen. Jonathan Barry och John K Walton lyckas här bra med sina kapitel om sydvästra respektive norra England. Städerna i sydväst påverkades till exempel i grunden av ett flertal processer vilka var aktiva i det engelska

samhället på ett nationellt plan. Intressant är bland annat Bristols roll i den transatlantiska handeln och Baths utveckling till en så kallad "leisure resort" under 1700-talet. Städerna i norr var naturligtvis platsen för den spektakulära engelska textilindustrins framväxt, under det som brukar kallas för den industriella revolutionen. Walton ger i sitt kapitel en regional kontext till den utvecklingen. Christopher Chalkins fortsättning på Derek Keenes genomgång av sydöstra England når dock inte upp till den senares kvalitativa nivå. Han väljer att analysera regionen genom att i stort sett utelämna London, detta på grund av Jeremy Boultons och Leonard Schwarz kapitel om huvudstaden längre fram i boken. Resultatet blir en detaljrik bild av en storstads periferi, men där storstaden inte får någon egentlig plats i analysen.

Frågan om den industriella revolutionens vara eller icke vara, och dess samband med urbaniseringsprocessen, behandlas i John Langtons artikel "Urban growth and economic change: from the late seventeenth century to 1841". Inom ekonomisk-historiska kretsar i England pågår sedan 1980-talet en het och intensiv debatt om hur perioden 1750–1850 skall karaktäriseras. Det finns vissa, som till exempel M Berg och P Hudson, vilka menar att den brittiska ekonomin förändrades i mycket liten grad under perioden. Detta i motsats till N F R Craft och C K Harley som representerar en mer traditionell syn på den engelska industriella revolutionen, det vill säga att det verkligen rörde sig om en revolution.¹ Langton lämnar sitt bidrag till debatten genom att bryta ner den nationella statistiken på stads- och regionnivå och analysera den i samband med urbaniseringsförloppet. Hans slutsats blir att effekterna av ett industriellt uppsving visar sig tydligt i t ex Lancashire, men också att huvuddelen av den urbana tillväxten inte kan hänföras till de nya industriorterna utan till äldre redan väl etablerade städer, en slutsats som indikerar att det finns mer bakom den industriella revolutionen än bara industri.

Genusforskningen har inte fått något eget kapitel i serien, en brist som bara i viss mån hjälps upp av de försök att föra in ett genusperspektiv som görs i vissa artiklar. Det mest fokuserade bidraget i volym två görs av Pamela Sharpe som använder avancerade familjerekonstruktionsmetoder i sin artikel "Population and society 1700–1840". Hon lyckas utvinna mycket ny kunskap om överlevnadsstrategier för både män och kvinnor i de brittiska städerna, bland annat när det gäller migrationsmönster och giftermålsstrategier.

1. Se t ex N F R Crafts & C K Harley, "Output Growth and the British Industrial Revolution: A Restatement of the Crafts-Harley View", *Economic History Review*, 2nd series, 45 (1992), s 703ff; M Berg & P Hudson, "Growth and Change: A Comment on the Crafts-Harley View of the Industrial Revolution", *Economic History Review*, 2nd series, 47 (1994), s 147ff.

Att ett speciellt genuskapitel också saknas i volym tre, som redigerats av Martin Daunton, är desto mer märkligt eftersom den volymen generellt kännetecknas av en mer modern forskningsinriktning än de två föregående volymerna. När man kunnat få med så intressanta bidrag som Lynn Hollen Lees "Urban Networks", Bill Luckins "Pollution in the City", Colin G Pooleys "Patterns on the ground: urban form, residential structure and the social construction of space" och John K Waltons "Towns and consumerism" borde det i en bok på uppemot 1000 sidor, också ha funnits plats för ett bidrag från det genushistoriska forskningsfältet. Nu dyker de genusteoretiska resonemangen endast upp sporadiskt i vissa artiklar. Här blir det tydligt att Storbritannien fortfarande har vissa besvärande luckor i sin annars så omfattande historiska forskning.

I övrigt är dock Dauntons volym den kanske mest spännande i serien, något som enligt min mening framförallt beror på att så många bidrag representerar de nya forskningsinriktningar som lägger stor vikt vid spatiala och temporala processer. Många bidrag handlar också om den kris som i och med industrialiseringen drabbade det brittiska stadssystemet. Städer expanderade med en allt högre hastighet vilket ställde allt högre krav på den byggda miljön. Det var också en tid av stor mobilitet då människor rörde sig ofta och längre sträckor för att byta bostad eller för att arbeta. Städernas inre och yttre nätverk för transporter av människor, varor och information, eller för gas, elektricitet, vatten och avlopp, utvecklades samtidigt med rasande hastighet. Detta är också historien om ett skifte från ett politiskt läge till ett annat. I mitten av 1800-talet var England marknadsekonomiernas urmoder, hundra år senare hade det blivit en välfärdsstat bland andra.

Lynn Hollen Lees artikel om urbana nätverk fungerar på många sätt som en fortsättning på John Langtons artikel om den tidiga industrialiseringsfasen i volym två. Genom att föra in begrepp som "space economy" åstadkoms ett försumsligande av debatten om den industriella revolutionen vilket innebär att dess innehåll breddas. Det handlar inte längre bara om olika produktionsmetoder utan om alla de olika samband som existerar mellan produktion, information, kommunikation och konsumtion.

David Feldmans bidrag med titeln "Migration" rör folkomflyttningarnas historia i England från 1840 till 1950. Han delar in tidsperioden i tre del-epoker, där gränsdragningen mellan de olika epokerna baseras på sammansättningen av de faktorer som i varje läge styrde migrationen. Han åskådliggör den process som förändrade den faktiska migrationen under tidsperio-

den, men lyckas också ställa intressanta frågor om vad som i olika tider och på olika platser styrde vilka flyttningar som blev betecknade som migration. Migration blir med hans synsätt inte bara en historia om faktiska rörelser av människor från en plats till en annan, utan också om hur sådana flyttningar kan bli byggstenar i sociala och diskursiva konstruktioner. Förflyttningar används även av Colin G Pooley i hans ovan nämnda artikel om stadsform och boendestrukturer. Pooley begagnar sig bland annat av Torsten Hägerstrands tidsgeografi och Anthony Giddens strukturationsteori. Hans analys är intressant, men precis som så många andra som försökt sig på tidsgeografi och strukturationsteori stöter han på problem när han vill komma åt människors uppfattningar om sina rumsliga och sociala sammanhang, hur de upplevts i varje tidsskede och hur deras evolution över tid uppfattats. Han tvingas avsluta sin artikel med orden: "Much more research is needed on the links between residential spatial structure and social and cultural identity" (vol 3, s 465).

Den tredje volymen avslutas med en konsthistorisk artikel av Caroline Arscott om 1800- och 1900-talsstaden, "The representation of the city in the visual arts". Det är en utmärkt tanke. Efter 800 sidor med utredningar om det industriella och demokratiska genombrottsskedet i de brittiska städerna, bjuds vi möjligheten att följa samma utveckling i konstnärernas perspektiv. Arscotts artikel är emellertid något för fragmentarisk och kort för att riktigt lyckas knyta ihop volymen och det blir istället tydligt hur massiv och oöverskådlig den avslutande delen i serien *Cambridge Urban History of Britain* egentligen är. Efter den stadshistoriska flod som flödat ner genom seriens två första volymer befinner vi oss slutligen i deltat, där perspektivet hela tiden skiftar och land och vatten ständigt byter plats. Något försök till syntes, liknande de som presenterats i volym ett och två, rör det sig inte om. Det är en i högsta grad aktiv tidsålder som presenteras, med många frågor fortfarande högt upp på forskningens agenda.

Utan tvekan står dock det faktum att de tre volymerna i *Cambridge Urban History of Britain* bör räknas till den stadshistoriska forskningens främsta verk. Det är en värdig summering av en lång period av livlig forskningsaktivitet och ett gediget fundament inför framtida forskningsinsatser.